

Ewa Wolnicz-Pawłowska

"Czterechsetlecie unii brzeskiej : zagadnienia języka religijnego", red. Zenon Leszczyński, Lublin 1998 ;
"Tysiąc lat polskiego słownictwa religijnego", red. Bogusław Kreja, Gdańsk 1999 ; „Człowiek – nauka – wiara : materiały sympozjum dla uczczenia...[recenzja]

Prace Językoznawcze 2, 195-198

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Czterechsetlecie unii brzeskiej. Zagadnienia języka religijnego. Pod red. Zenona Leszczyńskiego. Lublin 1998. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ss. 203; *Tysiąc lat polskiego słownictwa religijnego.* Red. tomu Bogusław Kreja. Gdańsk 1999. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 280; *Człowiek — Nauka — Wiara. Materiały sympozjum dla uczczenia jubileuszu 2000-lecia chrześcijaństwa.* Pod red. Jacka J. Jadackiego i Krzysztofa Wójtowicza. Warszawa 1999. Uniwersytet Warszawski, ss. 310

Zagadnienia stylu, czy też — jak się to dzisiaj częściej nazywa — języka religijnego (*lingua sacra*) były przez długi czas ze względów politycznych nieobecne w polskim językoznawstwie. Dotyczą one niezwykle ważnej sfery życia dla ogromnej rzeszy Polaków, odnoszą się do odmiany polszczyzny o najwyższym stopniu wyrafinowania i bogactwa środków wyrazu, toteż po 1989 r. liczba publikacji na ten temat gwałtownie wzrosła. Wspomnieć trzeba, że jeden z pierwszych zbiorów artykułów, zatytułowany *O języku religijnym* ukazał się (na bardzo złym papierze) w 1988 r.¹ Ponownie ten sam zespół autorów zorganizował konferencję na podobny temat w 1990 r., materiały z posiedzenia ukazały się w 1993 r.² Termin trzeciej konferencji wypadł w rocznicę czterechsetlecia unii brzeskiej, toteż autorzy wystąpień skoncentrowali się na konsekwencjach językowych tego właśnie ważnego nie tylko dla Polaków wydarzenia. Jak stwierdza redaktor tomu, prof. Zenon Leszczyński „tą publikacją rozpoczynamy wydawanie nowej serii prac poświęconych problematyce związków języka i religii. Nazwalismy ją *Lingua Sacra*. Znajdą się w niej materiały z konferencji naukowych poświęconych tym zagadnieniom oraz monograficzne opracowania wybranych problemów łączących się z językiem religijnym” (tekst z okładki tomu).

Prezentowany tom nie ogranicza się do tematyki rocznicowej, kilku autorów podejmuje analizę współczesnych tekstów religijnych. Mamy tu więc zarówno pewne novum (problematyka historycznojęzykowa), jak i kontynuację. Nowa seria ukazuje się w większym formacie i objętości, wydrukowano ją na lepszym papierze niż poprzednie tomy.

Zbiór otwiera programowy artykuł Bogdana Walczaka *Językowe konsekwencje unii brzeskiej. Postulaty badawcze*. Autor podejmuje próbę zarysowania językowych konsekwencji unii nie tylko dla języka polskiego, ale także ukraińskiego i białoruskiego. Dla języka polskiego postuluje dalsze badania nad leksykalnymi i frazeologicznymi następstwami unii oraz nad wpływem polemiki wokół unii na

¹ *O języku religijnym. Zagadnienia wybrane.* Red. M. Karpluk, J. Sambor. Lublin 1988, ss. 173. Sympozjum na temat zagadnień współczesnego języka religijnego, z którego materiały opublikowano w wymienionym tomie, odbyło się we wrześniu 1990 r., por. *Wstęp*, s. 5.

² *Język a chrześcijaństwo.* Red. I. Bajerowa, M. Karpluk, Z. Leszczyński. Lublin 1993, ss. 163.

rozwój polskiego języka literackiego. Co do tego drugiego kompleksu zagadnień, warto powtórzyć za B. Walczakiem: „Wszelkie twierdzenia o roli Kościoła (czy może szerzej: czynnika kościelnego) w rozwoju języka literackiego, niewątpliwie trafne i słuszne, są jednak zwykle formułowane na bardzo wysokim stopniu ogólności. Jest tak dlatego, że szczegółowe badania materiałowe i interpretacyjne w tym względzie są niezwykle żmudne i pracochłonne. Są jednak konieczne, jeżeli mamy wyjść poza — choćby najsluszniejsze — ogólniki” (s. 18—19).

Szereg artykułów spełnia te postulaty, a ich autorzy skupiają się właśnie na takich żmudnych, ale koniecznych studiach materiałowych. Wymienię tu Leszka Moszyńskiego *Cerkiewnoślowiańska tzw. Moskiewska Msza Maryjna jako odzwierciedlenie litewsko-białorusko-polskich kontaktów kulturowych w XV wieku*, Marii Karpluk *Ku dalekiemu pojednaniu. Dysputa prawosławno-katolicka metropolity Piotra Mohyły z ks. Kasjanem Sakowiczem*, Zenona Leszczyńskiego *Religijne słownictwo i frazeologia w Kronice mohylowskiej z 1747 roku*, Mariana Kucalę *Odbicie prześladowań unitów w języku pamiętników*, Michała Łesiowa *Osobliwośći językowe cerkiewnych pieśni ukraińskich do św. Józefa*, Danuty Bieńkowskiej *Ekwiwalenty tacińskich rzeczowników w przekładzie Psalterza J. Wujka (1594)*.

Tematykę współczesną (choć z nawiązaniem historycznymi) poruszają natomiast takie artykuły, jak Henryka Dudy *Pisać ikonę*, Marzeny Makuchowskiej *O języku modlitwy*, Małgorzaty Nowak *Uwspółcześnianie języka religijnego. Językowa analiza form przepowiadania wspólnotowego*, Joanny Sobczykowej *O zrozumiałości języka liturgicznego*.

Językowi jednego autora poświęciły uwagę Krystyna Szcześniak i Ludmiła Jankowska w dwóch artykułach: *Uwagi na temat języka Wierszy o Męce Pańskiej... Symeona Połockiego oraz Właściwości językowo-stylistyczne wczesnej poezji Symeona z Połocka (deklamacja Wiersza o Męce Pańskiej w cerkwi mowione)*. *Religijną frazeologię w unickich opowiadaniach S. Żeromskiego i W. Reymonta* (to podtytuł artykułu) omówiła natomiast Bożena Matuszczyk: *Do swego Boga*.

W zbiorze znalazł się również jeden tekst onomastyczny — Władysława Makarskiego *Elementy zachodniochrześcijańskie w toponimii i w nazwach obiektów sakralnych na kresach wschodnich (zarys problematyki)*.

Wszystkie zamieszczone w tomie artykuły godne są przeczytania. Niektóre podejmują zupełnie nową problematykę badawczą, inne analizują znane zjawiska w odniesieniu do nowych podstaw materiałowych.

Autorom konferencji i nowej serii wydawniczej wypada życzyć równie udanych tomów następnych.

*

Druga z recenzowanych prac to tom wydany w Gdańsku pt. *Tysiąc lat polskiego słownictwa religijnego*. Podobnie jak w przypadku poprzednio omówionej pracy, także i ta powstała jako pokłosie konferencji naukowej pod tym samym tytułem.

zorganizowanej w czasie obchodów tysiąclecia Gdańska. W *Słowie wstępnym* prof. Bogusław Kreja pisze: „...początkowe referaty mają charakter studiów ściśle językoznawczych (problemy najstarszej polskiej terminologii religijnej), natomiast motywem przewodnim większości pozostałych jest problem: Bóg i szatan w poszczególnych okresach literatury polskiej...” (s. 5).

Tom mieści dwadzieścia wielce interesujących tekstów wybitnych polskich znawców staropolszczyzny i języka religijnego. Tematykę ułożono chronologicznie: od artykułu Leszka Moszyńskiego *Początki słowiańskiego słownictwa religijnego* po analizy stanu współczesnego w artykułach Ireny Bajerowanej *O słownictwie nowego katechizmu*, Jana Miodka *Współczesne kaznodziejstwo polskie*, Edwarda Brezy *Współczesne kaszubskie teksty religijne*, Bożeny Szczepińskiej *O słownictwie polskiego przekładu ekumenicznego Ewangelii św. Mateusza*.

O najstarszej warstwie polskiej terminologii religijnej mówiły referaty Tomasza Czarnieckiego *Najstarsze polskie słownictwo religijne o rodowodzie niemieckim* oraz Marii Karpluk *O staropolskiej terminologii chrześcijańskiej (inspiracje czeskie)*.

Swoją wizję odczytania *Bogurodzicy* dała Regina Pawłowska w artykule „*Bogurodzica*” — *język poetycki w epoce św. Wojciecha*.

Dobro i zło, Bóg i szatan to temat wielu tekstów odnoszących się do świata staropolszczyzny: Barbary Greszczuk *Antonomia dobra i zła w najstarszym piśmiennictwie religijnym*, Wojciecha Ryszarda Rzepki i Bogdana Walczaka *Bóg i szatan w polszczyźnie XVI wieku*, Moniki Strykowskiej *Obraz Boga w „Rymach” Mikołaja Sępa Szarzyńskiego na tle prądów ideowych epoki*, Teresy Kostkiewiczowej *Jak poeci polscy drugiej połowy XVIII wieku mówili o Bogu i szatanie*. Problematyka ta nie wygasła z XVIII w. Znajdujemy ją i u romantyków, o czym pisze Jadwiga Puzynina w szkicu *Językowy obraz Boga w poezji romantycznej*, i w dobie pozytywizmu, jak przekonuje Józef Bachórz w artykule *Gdzie Bóg? — gdzie diabeł? (Z kwerend po „Lalce” Prusa i „Nad Niemnem” Orzeszkowej)*, i w epoce Młodej Polski — Maria Podraza-Kwiatkowska *Obraz Boga wśród światopoglądowych przemian Młodej Polski*.

Tę ponadczasową problematykę odnaleźć można także w XX wieku, zwłaszcza w poezji, jak pisze Anna Pajdzińska (*Językowy obraz Boga i szatana w polskiej poezji powojennej*) oraz Jolanta Kowalewska-Dąbrowska (*Obraz anioła w poezji Jana Twardowskiego*).

W odniesieniu do nieba i piekła tę tematykę drażą Jerzy Bartmiński i Stanisława Niebrzegowska — *Językowy obraz polskiego nieba i piekła*.

Na baczność uwagę zasługują również pozostałe artykuły: Marian Kucalý *Nazywanie Chrystusa w historii polszczyzny* i Jerzego Tredera *Święci w polskiej frazeologii*.

*

Trzeci z omawianych tomów stanowi zbiór konferencyjny z międzywydziałowych obrad, toczących się na Uniwersytecie Warszawskim w końcu listopada 1999 r. Książka została przygotowana jeszcze przed konferencją i była prezentowana w czasie obrad. Referaty ułożono w tomie według alfabetycznej kolejności nazwisk autorów; w programie konferencji referaty wygłaszano w pewnych kręgach tematycznych, a mianowicie:

- Miejsce chrześcijaństwa w cywilizacji (aspekt historyczny, aspekt współczesny, aspekt międzycywilizacyjny),
- Granice poznania naukowego,
- Etyka chrześcijańska,
- Język i literatura wobec religii.

Poniżej przedstawię artykuły poświęcone zagadnieniom językowym i szerzej: kulturowym oraz historycznoliterackim.

Jerzy Bartmiński i Jadwiga Puzynina przygotowali *Językowy obraz Chrystusa we współczesnej kulturze polskiej*. Jak zwykle interesujący i inspirujący tekst przedstawiała Anna Wierzbicka, ucząc *Jak interpretować Ewangelię. Semantyka metafory i przypowieści*. W rozważaniu *O pozytywnej stronie granic poznania* Andrzej Bogusławski poszedł raczej w kierunku filozofii języka niż językoznawstwa tradycyjnego.

Historycy i teoretycy literatury przygotowali kilka interesujących wystąpień. Stefan Sawicki przedstawił *Religijny horyzont poezji*, Alina Nowicka-Jeżowa zagadnienia nauki i wiary w twórczości Kochanowskiego *Człowiek wobec nauki i wiary w poezji Jana Kochanowskiego*, zaś Zbigniew Sudolski — w twórczości Mickiewicza *Nauka i wiara w twórczości Mickiewicza*.

Andrzej Stoff rozważył problem *Przemiany funkcji literatury w świecie współczesnym a jej zobowiązania wobec człowieka*.

Dla polonisty ważne i instruktywne są artykuły naszych wybitnych historyków: Henryka Samsonowicza *Chrześcijaństwo w narodzinach Europy*, Jerzego Kłoczowskiego *Chrześcijański Rzym w Europie Środkowej XIII—XV w.*, w Janusza Tazbira *Procesy tworzenia się kultury ogólnochrześcijańskiej w Rzeczypospolitej XVI—XVII w.*

Przedstawione zbiory artykułów nie są jedynymi publikacjami na omawiany temat. Warto wspomnieć także o spotkaniach poświęconych Biblii w Łodzi, Toruniu, o podobnych inicjatywach w nowych, małych ośrodkach uczelnianych, takich jak Siedlce.

Wszystkie one w szybkim tempie zapełniają lukę kilkudziesięciu lat milczenia na temat języka religijnego w Polsce, otwierają także pole dla ciekawych zajęć uniwersyteckich oraz przyszłych prac monograficznych.

Ewa Wolnicz-Pawłowska